

ДУХОВНІ ОСНОВИ

ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ СТУДЕНТІВ

з особливими освітніми потребами в умовах вищого навчального закладу

РОГАНОВА М. В.

УДК 378.147

РОЗВИТОК особистості, здатної до творчої самореалізації, є актуальною проблемою сучасної педагогіки. У зв'язку з цим стратегічним завданням освітніх структур є орієнтація на розвиток людини, здатної конструктивно вирішувати коло проблем, які висуває сучасна цивілізація. Важливе значення це має і для студентів з обмеженими можливостями. Це зумовлено насамперед зміною статусу людей з інвалідністю в сучасному українському суспільстві, визнанням їхнього права на незалежне повноцінне існування й самостійне життєве самовизначення. Адже саме інтеграція в суспільство осіб з обмеженими можливостями, їх соціальний захист, психолого-педагогічна підтримка є одним з найбільш актуальних і пріоритетних напрямів політики кожної розвиненої країни світу і в освітній, і в соціальній сфері, оскільки ставлення до людини з інвалідністю багато в чому є показником рівня цивілізованого демократичного розвитку держави.

Ретроспективний аналіз еволюції ставлення суспільства до інвалідів свідчить, що соціально-психологічний і педагогічний захист людей з обмеженими можливостями є й показником рівня цивілізованого демократичного державного устрою. У розвинених країнах світової співдружності ця гуманістична функція відби-

та в найважливіших правових документах і розглядається в політичному, соціальному, економічному, законодавчому й організаційно-правовому аспектах. Здобування якісної освіти, зокрема у вищих навчальних закладах, стає однією з умов інтеграції людей з обмеженнями життєдіяльності в суспільство.

Окремі аспекти супроводу навчання студентів з інвалідністю у вищому навчальному закладі розглянуто в працях О. Бажан, К. Кольченко, Д. Коноплицької, Г. Никуліної, П. Таланчука, А. Шевцова, В. Шиян [1]. Особливості роботи викладачів в інтегрованих академічних групах, де навчається ця категорія студентів, вивчали Н. Козликовська, К. Кольченко, Г. Мазарська, Ш. Равер-Лампман та ін. [2].

Усі ці дослідження присвячені проблемі, яку повинні вирішити суспільство й державна політика, це пошук інструментів соціальної й духовної реабілітації, інклюзивного навчання, адаптації й інтеграції в суспільство молоді з обмеженими можливостями. Адже ці люди розвиваються в умовах деформованого процесу соціалізації, що значно ускладнює процес становлення й формування повноцінної особистості з причини специфічних особливостей здоров'я й розвитку.

Метою цієї роботи є вивчення розвитку духовності студентської молоді з обмеженими фізичними можливостями, а також висвітлення сутності програми Центру духовно-інтелектуального розвитку, це спрямовано на

здійснення основних завдань освіти й виховання таких студентів.

Розуміючи соціальну реабілітацію дорослої людини з обмеженими фізичними можливостями, а саме з порушенням опорно-рухового апарату, як комплексний процес з оволодінням, насамперед надбанням людської культури, знаннями, професійними навичками, з підтримкою з боку професійної реабілітаційної медицини, професійних психологів і створенням реабілітаційного супроводу названих вище закладів і установ, у розробці методології ми використовували епістемологічну, а саме системно-синергетичну парадигму, до структури якої було введено поняття „*духовна реабілітація*”, яку ми розуміємо як відродження *душі людини, її моральності, становлення її духовних потреб, розвиток здатності людини до духовно-культурної самореалізації й удосконалення, до цілеспрямованого пізнання і твердження в її житті істини, загальнолюдських цінностей, краси й добра.*

Саме завдяки духовним цінностям формується прагнення людини до самовдосконалення й самовираження. Духовні ціннісні орі-

єнтації мають спонукальну силу до здійснення вчинків вищого порядку, тому що концентрують у собі усвідомлене, стійке, емоційно пережите ставлення особистості до етичних ідеалів і більш послідовно й цілеспрямовано реалізуються в повсякденній поведінці й у вчинках. Вони є орієнтирами поведінки, які становлять ядро, суть етичної системи людини й визначають її спрямованість.

Духовна реабілітація студента з обмеженими фізичними можливостями в умови вищого навчального закладу – процес складний, оскільки саме поняття духовність – багатогранне й багатопланове.

Питання взаємозв'язку духовності й сучасної системи освіти розглядали такі автори, як О. Виговська, О. Вишневський, Т. Гордієнко, А. Дорошенко, Н. Євтух, В. Зінченко, І. Карпенко, О. Киричук, О. Коберник, Б. Кобзар, Н. Крилова, Н. Нікандров, О. Олексюк, Л. Попов, М. Роганова, Ст. Слободчиков, М. Тайчинов, А. Фасоля, Ст. Шадриков, Р. Шевченка, П. Щербань, Н. Щуркова.

Духовність людини втілюється в духовному житті особистості, її духовному світі, духовних потребах, духовних цінностях, духовних

здібностях, які становлять основу духовної культури особистості.

Духовність є відзеркаленням внутрішньої гармонії людини, натхнення, мудрості, внутрішньої сили. Духовність містить красу й гармонію миру, єдність думок, відчуттів і вчинків, моральні імперативи [8].

Духовність визначається як спрямованість особи до вибраних цілей, ціннісна характеристика свідомості. Духовність покликана задовольняти вищі духовні потреби людини, які ведуть до самовдосконалення. Тому студентів з обмеженими фізичними можливостями необхідно довести й показати важливість прагнення до оволодіння духовними знаннями, вільного мислення й благородства відчуттів, здібності до духовного саморозвитку й самореалізації.

У кожного студента з інвалідністю є певні особливості й функціональні обмеження, які ускладнюють процеси навчання в інтегрованому середовищі, їх духовній реабілітації й соціалізації. Адже ці люди розвиваються в умовах обмеженого процесу соціалізації, що значно ускладнює процес становлення й формування повноцінної духовно розвиненої особистості. Для цього необхідно впроваджувати в освітній процес вищого навчального закладу спеціальні методи, педагогічні технології й інноваційні розробки у сфері соціокультурної й духовної реабілітації.

Реалізація моделі духовної реабілітації студентів з обмеженими фізичними можливостями, яку використовуємо для досягнення поставлених завдань, передбачає:

- відвертість майбутньому, динамічність, що зумовлює перманентність процесів постійного пошуку і зміни, формування нових орієнтирів і цілей;

- інтеграцію всіх способів освоєння студентом з інвалідністю світу (включаючи культурні й духовні); розвиток і введення в процес реабілітації духовно-культурного компонента і синергетичних уявлень про відкритість світу, цілісність і взаємозв'язок людини, природи й суспільства;

- особистісну спрямованість процесу духовної реабілітації, вільний розвиток індивідуальності, яка є основним його чинником;

- безпосередню участь суб'єкта реабілітації у створенні індивідуальної програми духовної реабілітації, вибору темпів, змісту, форм, методів, місця й часу цього процесу;

- розвиток інтелектуально-духовної культури особистості й використання в побудові освітнього процесу реабілітаційних новітніх інформаційних і комунікативних технологій;

- створення інклюзивного виховного середовища за принципами співдружності, співтворчості, спрямованої на подолання соціальної ізоляції цієї категорії студентів.

На вирішення цих завдань і спрямована робота Центру духовно-інтелектуального розвитку й реабілітації молоді з обмеженими фізичними можливостями, який створено як структурний підрозділ вищого навчального закладу Донбаського інституту техніки і менеджменту Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая.

Центр також функціонує як експериментальна лабораторія в структурі Інституту духовного розвитку людини, з 2008 р. включений до Всеукраїнського експерименту організації інтегрованої освіти осіб з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації незалежно від форм власності (Наказ МОН України № 587 від 27.06.08).

Чому саме Центр? Ми маємо власну модель навчання, реабілітації й адаптації до умов праці з елементами духовної й соціокультурної реабілітації, супроводу й інтеграції студентів з обмеженими фізичними можливостями в суспільство. Ця модель має й інтровертивний характер, спрямований безпосередньо на інвалідів, й екстравертивний, спрямований на зміни в суспільстві, у якому відбувається адаптація студентів з інвалідністю. До цих змін відносять толерантне ставлення в суспільстві до людини з обмеженими можливостями (що підтверджується соціологічними опитуваннями громадян міста, представників влади), ство-

рення безбар'єрного середовища як основи для інтеграції, співпраця з керівниками підприємств, які створюють робочі місця для інвалідів.

Ідея створення Центру пройшла апробацію практикою й позитивно впливає не лише на соціалізацію молоді людини з обмеженими фізичними можливостями, але й на навколишнє суспільство та спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей для інвалідів, гарантованих Конституцією України, законами України й іншими нормативно-правовими актами. Метою роботи Центру є створення найбільш сприятливих психологічних, організаційних і правових умов та гарантій для реалізації прав громадян з обмеженими фізичними можливостями на соціальний захист, освіту, професійну орієнтацію, соціально психологічну адаптацію, кваліфіковану підготовку, працю, яка дає реальні доходи.

Інклюзивне навчання й виховання студентів з інвалідністю і студентів, які нормально розвиваються, сприяє гуманістичному вихованню здорової молоді й соціалізації молодих людей з обмеженнями життєдіяльності.

Да основних напрямів роботи Центру належать:

– реабілітація через формування духовних орієнтирів і життєвих цінностей;

– професійна освіта як засіб соціальної реабілітації;

– соціокультурна реабілітація як розвиток особистих культурно-духовних якостей інваліда і його можливостей взаємодіяти із соціальним оточенням;

– фізична реабілітація в системі роботи Центру.

Діяльність Центру реалізуються в рамках соціальної програми „Світ рівних можливостей”, яка надає студентам з інвалідністю можливість отримати кваліфіковану допомогу фахівців з метою усунення соціальної напруженості й усунення комплексів, викликаних інвалідністю, покращує стан усього організму шляхом складання індивідуальних корективних програм духовної реабілітації (му-

зикотерапії, бібліотерапії, арт-терапії, ароматерапії, логотерапії) і створення власної моделі духовно-інтелектуального розвитку особистості в соціокультурному просторі регіону у взаємодії з релігійними й суспільними інститутами. Це сприяє соціальному розкриттю інвалідів, їхній інтеграції в суспільство, усебічному розвитку особистості на основі мобілізації компенсаторних можливостей, повного подолання наслідків фізичного дефекту для інтелектуальної, духовної й культурної самореалізації [4].

Виховний процес з елементами духовної реабілітації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах Центру духовно-інтелектуального розвитку містить такі компоненти:

– *організаційно-мотиваційна робота з викладачами, кураторами*, спрямована на оволодіння ними технологією виховання й духовної реабілітації студентів з обмеженими фізичними можливостями, усвідомлення культурологічного, духовного змісту виховної роботи, а також організація роботи волонтерів серед студентської молоді;

– *робота з релігійними інститутами* на основі діалогу й соціальної взаємодії: організація загальних традиційних конференцій „Витоки духовності”, проведення вечорів духовної релігійної музики, уроків православної культури й духовності в Святогірській Свято-успенській Лаврі, участь у молодіжному православному русі, православних таборах, добродійних акціях;

– *робота з громадськими організаціями інвалідів*, спрямована на розширення знань молодих людей у сфері їхніх прав, можливості реалізувати себе в суспільному житті, займати активну громадянську позицію, створення інвалідного суспільного руху, об'єднання однодумців, проведення добродійних заходів, участь у міжнародних конференціях і виставках, розважальних і спортивних заходах (разом з Інваспортом);

– *організація і проведення виховної роботи зі студентами* з обмеженими фізичними

можливостями з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, характером хвороби або вади, рівня сформованості духовно-моральних цінностей з включенням в сумісні види діяльності зі студентами, які нормально розвиваються [Там само].

Технологія дії на духовну сферу цієї соціальної групи ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах (А. Капська). Студенти з обмеженими фізичними можливостями як суб'єкти виховної роботи отримують соціально педагогічну підтримку, основою якої є розвиток їхніх здібностей до рефлексії й інтроспекції, оптимізму, любові до людей, до себе на основі альтруїзму, духовної свободи, совісті й самоконтролю, усього того, що актуалізує їхній досвід і досягнення, допомагає позитивній, соціально значущій, ціннісній самореалізації.

Педагогічний супровід ґрунтується на індивідуально зорієнтованій допомозі і співпраці в їхньому життєвому самовизначенні й дозволяють молодій людині з інвалідністю усвідомлювати себе особистістю, бути стратегом свого життя [6].

Виховний процес з елементами духовної реабілітації побудований на таких аспектах: самопізнання, усвідомлення своїх відчуттів, якостей, формування „духовного інтелекту”, співвідношення себе з вимогами суспільства, професії, віри, сім'ї, а на цій основі – формування здібностей до духовного катарсису. Іншим аспектом духовної реабілітації є повний розвиток творчих здібностей, самоактуалізація, яка веде до особистого зростання, формування власних думок, високої відповідальності.

В інноваційній методиці навчально-виховного процесу переважає відбір засобів і прийомів, у яких можна виділити такі риси: спрямованість на формування внутрішньої людини, ядра особистості, заснованого на особистому духовному досвіді, звернення до цілісної людини – її інтелекту, волі, відчуття – до її розуму, серця й душі; різноманітність шляхів і форм духовного життя.

Ефективними засобами стимулювання процесу духовної реабілітації студентської молоді з обмеженими фізичними можливостями є робота в мікрогрупах, дискусії, турніри, дебати, творчі студії, наукові конференції, дискусійні клуби, обговорення творів, музичні вечори, проблемні завдання, захист проєктів майбутнього.

У процесі духовної реабілітації молоді з обмеженими фізичними можливостями основним орієнтиром повинна бути людина, оскільки духовність і мораль як людські якості передбачають ставлення до кожної людини як до найвищої цінності. Усвідомлене, гуманне ставлення до студента цієї групи як до найвищої цінності означає пріоритетне педагогічне осмислення його природи, можливостей, психічних і фізичних особливостей усього його внутрішнього світу.

Результати, отримані після проведеної роботи, підтвердили гіпотезу, що розроблена нами модель духовної реабілітації, яка діє в системі виховання вищого навчального закладу, сприяє формуванню й розвитку в студентів з інвалідністю загальнолюдських і духовно-етичних цінностей, сприяє зростанню їхнього інтелектуального потенціалу, формує в них адекватну самооцінку, дає навички активного самовдосконалення.

Організація освітньо-виховної роботи в центрі духовно-інтелектуального розвитку й професійної реабілітації допомагає студентам з обмеженими фізичними можливостями укріпити віру у власні творчі потенції, загартувати їх в етично-вольовому відношенні, формує культурно-духовні й етичні цінності, навички духовної практики й культуротворчості.

Отже, реалізація програми „Світ рівних можливостей” в інклюзивному освітньо-виховному середовищі, яким є Центр духовно-інтелектуального розвитку, відкриває широкі можливості для здійснення основних завдань освіти й виховання студентської молоді з обмеженими фізичними можливостями. Осві-

та, психолого-педагогічний вплив на особистість, відродження її душі, залучення до загальнолюдських цінностей є інструментами вирішення одного з основних завдань сучасної державної політики, яка стосується безпосередньо людей цієї категорії, – їхньої соціальної, педагогічної, психологічної медичної й духовної реабілітації, адаптації й інтеграції в суспільство. І саме в цьому напрямі зроблені основні кроки, які забезпечили цим людям не лише рівний доступ до здобування вищої освіти, але й розвиток їхнього людського потенціалу, відчуття гідності й самоповаги, пошану до їхніх прав, розвиток їхніх особистих якостей, талантів і творчості, а також їхніх інтелектуальних і фізичних здібностей, надання можливості ефективної участі в житті суспільства. Але поза увагою статті залишилися такі аспекти, як форми роботи зі студентами з обмеженими фізичними можливостями, види завдань та інноваційні підходи, що становитиме перспективу нашого подальшого дослідження.

Література

1. **Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю** : метод. посіб. / К. О. Кольченко, Ш. Равер-Лампман, Г. Ф. Нікуліна та ін. – К. : Ун-т „Україна”, 2005. – 76 с.
2. **Кисляк О. П.** Організація психологічної підтримки студентів з особливими потребами в умовах ВНЗ / О. П. Кисляк, К. О. Кольченко, С. А. Місяк // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : тези доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Ун-т „Україна”, 2003. – С. 222 – 223.
3. **Організаційно-виховна робота серед студентів у новій національній моделі вищої освіти на поступі у ХХ ст.** : метод. посіб. – К. : КНТЕП, 2001. – 38с.
4. **Роганова М. В.** Комплексна реабілітація та виховання духовно-моральних цінностей в умовах Центру духовно-інтелектуаль-

ного розвитку молоді з обмеженими фізичними можливостями : наук.-метод. посіб. / М. В. Роганова, О. С. Хорошайло. – Краматорськ, 2007. – С. 56.

5. **Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями** : навч.-метод. посіб. для соц. працівників і соц. педагогів / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003.

6. **Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю** / за ред. С. Толстоухової, І. Пінчук. – К. : УДЦССМ, 2000. – 184 с.

7. **Шевченко Г. П.** Духовність і цінності життя / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / гол. ред. : Г. П. Шевченко. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – Вип 5. – 254 с.

8. **Шевцов А. Г.** Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія / А. Г. Шевцов. – К. : Соцінформ, 2004. – 200 с.

* * *

Роганова М. В. Духовні основи інклюзивної освіти та реабілітації студентів з особливими освітніми потребами в умовах вищого навчального закладу

У статті проаналізовано особливості навчання й виховання студентів з обмеженими фізичними можливостями в інтегрованому освітньо-виховному середовищі за допомогою реалізації соціальної програми „Світ рівних можливостей”. Особливу увагу приділено реалізації моделі духовної реабілітації таких студентів, а також деяким засобам досягнення поставлених завдань: відкрите ставлення до майбутнього, формування нових орієнтирів і цілей; розвиток інтелектуально-духовної культури особистості та використання в побуті освітнього процесу реабілітаційних новітніх інформаційних і комунікативних технологій; створення інклюзивного виховного середовища на принципах співдружності, співтворчості, спрямованої на подолання соціальної ізоляції цієї категорії студентів.

Автор висвітлює комплексний підхід до проблеми адаптації молоді з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу. У статті розкрито поняття „духовна реабілітація”, а також розглянуто питання взаємодії освітніх і суспільних інститутів у духовному розвитку студентської молоді з обмеженими фізичними можливостями.

Ключові слова: духовна культура, духовна реабілітація, студенти з обмеженими фізичними можливостями, інтегроване освітньо-виховне середовище.

Роганова М. В. Духовные основы инклюзивного образования и реабилитации студентов с особенными образовательными возможностями в условиях высшего учебного заведения

В статье проанализированы особенности обучения и воспитания студентов с ограниченными физическими возможностями в интегрированной образовательной среде посредством реализации социальной программы „Мир равных возможностей”. Особое внимание уделено реализации модели духовной реабилитации таких студентов, а также следующим способам достижения поставленных задач: открытое отношение к будущему, формирование новых ориентиров и целей; развитие интеллектуально-духовной культуры личности и использование в сфере образовательного процесса, реабилитации новейших коммуникативных технологий, создание инклюзивной воспитательной среды по принципам содружества, сотворчества, направленной на преодоление социальной изоляции данной категории студентов.

Автор освещает комплексный подход к проблеме адаптации молодежи с инвалидностью в условиях высшего учебного заведения. Раскрывается понятие „духовная реабилитация”, а также вопросы взаимодействия образовательных и общественных институтов в духовном развитии студенческой молодежи

с ограниченными физическими возможностями.

Ключевые слова: духовная культура, духовная реабилитация, студенты с ограниченными физическими возможностями, интегрированная образовательно-воспитательная среда.

Rohanova M. V. Spiritual Foundations of the Inclusive Education and Rehabilitation of Students with Special Educational Needs in Higher Educational Establishments

The article addresses the distinguishing features of teaching students with special educational needs in the integrated educational environment created within the „Svit Rivnykh Mozhlyvostey” Social Program [The World of Equal Opportunities].

Special attention is given to the realization of the model of the spiritual rehabilitation of this category of students, as well as to the following means of addressing students' needs in achieving this goal: encouragement of the openness to the future, formation of a new frame of reference and objectives; development of the intellectual and spiritual culture of the individual and the use of innovative information and communication technology in the educational process; and creation of the inclusive educational environment based on the principles of co-operation and co-creativity aimed at overcoming the isolation of these students.

The author describes a complex approach to resolving the challenges of the adaptation of the youth with disabilities in higher educational establishments, defines the concept of the „spiritual rehabilitation”, and discusses the issues of the interaction of educational and social institutions in the spiritual development of physically disabled young individuals.

Key words: spiritual culture, spiritual rehabilitation, physically disabled students, integrated educational environment.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2013 р.

Прийнято до друку 01.11.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.